

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MÜSTAKİL BİR EDEBİ TÜR OLARAK TEHLİL

ABDÜLKADİR KIZILTAŞ¹

ÖZET

Klasik Türk şiirinde, İslam inanç ve kültürünün; ibadet ve zikir şekillerinin izlerine çokça rastlanılmaktadır. Bunun temel örneği, birçok divanın ilk şiirleri arasında yer alan tevhit içerikli manzumelerdir. Bilindiği üzere tevhit, kelime manasıyla bir kılma, bir sayma, birliğine inanma demektir. Edebiyatımızda, Allah'ın birliğini ve yüceliğini anlatan, O'nun övgüsünde kaleme alınan eserlere bir edebi tür adını ifade edecek şekilde tevhit denmektedir. Tehlil ise, en temel manasıyla tevhit zikri olan "lâ ilâhe illallâh" sözünü tekrar etme, muttasıl söyleme demektir. Tevhit başlığı altında değerlendirilen şiirler incelendiğinde, "lâ ilâhe illallâh" zikrini redif olarak kullanan birçok şiir olduğu saptanmıştır. Nazım türü/tarzı dikkatiyle bakıldığında bu şiirlerin tevhitlere göre farklılık arz ettiği açıktır. İlk örneğine Ahmedî'de (ö. 1413) rastlanan ve belli bir gelenek etrafında kaleme alınmaya devam eden tehlil şiirleri, bir türün teşekkül etmesini sağlayan bütün değişenleri bünyesinde barındırmaktadır. Tehliller Kelime-i Tevhit'in tarif ve tavsifini yapması, okuru -faydalarını açıklayarak- bu zikre özendirmesi ve davet etmesi; bizzat tevhit zikrinin kendisini övmesi açısından dikkate değerdir. Ayrıca tehlillerin birer zikir metinleri olduğu da düşünülürse, bu şiirlere bir edebi tür adını ifade edecek şekilde tehlil denmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebi tür, tehlil, zikir metinleri, zikir övgüsü.

¹ Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, akiziltas@bingol.edu.tr

İN CLASSICAL TURKISH POETRY TAHLİL AS A SEPARATE LİTERARY GENRE

ABSTRACT

In classical Turkish poetry is seen a lot trace of islamic faith, culture and forms of worship. Basic example of this are texts with tawhit that are among the first poems of many divans. As known tawhit means to believe oneness, uniqueness of Allah and means there is no other God. İn our literatüre, the works telling oneness and uniqueness of Allah, written his praise called of tawhit as a literary genre name. As to tahlil, İn the most basic sense it means repetition word of "lâ ilâhe illallah". When poems under the title of tawhit are examined we see a lot of poems using word of "lâ ilâhe illallah" as redif. As if we look with perspective of literary genre, we see that these poems is different according to tawhit. Tahlil poems, running across the first example in Ahmedî (d. 1413) who one of the 14th century poets and continuing to be written around a certain tradition contains all varyings of ensuring birth of a genre. Tahlils is considerable in terms of describe of tawhit mention, praise tawhit mention encourage the reader by explain the benefits. Also if thought tahlils are mention texts, we propose these poems to be called tahlil as a literary genre name.

Keywords: Literary genre, tahlil, mention texts, praise of mention

GİRİŞ

Tehlil kelimesi, Arapça “هل” (hell) üçüzlü kökünden kaide ile türetilmiş ve temelde Kelime-i Tevhit’i tekrar etme, onu vird-i zeban haline getirme, sürekli söyleme anlamlarına gelen sülâsî kıyasî bir masdardır.

Tasavvufi manada tehlil, bir kişinin, Allah’ı kalbinden geçenlerle doğru orantılı olarak diliyle zikretmesidir. Daha dar manada bu zikri, tevhit kelimesi olan “lâ ilâhe illallah” sözünü tekrarlayarak yapmasıdır (Uludağ 1996: 521). Hadisin ifadesiyle, zikrin en faziletlisi olan “lâ ilâhe illallah” sözünü söyleme, sûfiler arasında Allah’a giden yolda çok önemli bir uygulama olarak görülmektedir (Cebeci 2009: 645).

Tehlil, ya da diğer bir ifadeyle “lâ ilâhe illallâh, lâ ilâhe illâ hû” ya da kelime-i şahadetin de katılarak “eşhedü enlâ ilâhe illallâh” demeler, bilindiği üzere tarikat ehli kimseler, mutasavvıflar ve birçok müslüman tarafından önem verilen bir zikirdir. Hal böyle olunca, bu zikrin klasik Türk edebiyatımız içinde yerinin olmaması düşünülemez. Nitekim Ahmedî (ö. 1413), Cem Sultan (ö. 1499), Mihrî Hâtun (ö. 1514), Revânî (ö. 1523), Edirneli Nazmî (ö. 1585/86), Aziz Mahmut Hüdâyî (ö. 1628), Ravzî (ö. 1600 sonrası), Nâmî (ö. 1673), Kâimî (ö. 1690/91), Şeref Hanım (ö.1861) gibi birçok şair tehlil türüne örnek olabilecek manzumeler kaleme almışlardır.

Tehlil türünün kayıtlardaki tespit edebildiğimiz ilk örneğini veren Ahmedî (ö. 1413), muhteva, anlatım tarzı, edebi sanatlar, kelime kadrosu, redif ve kafiye seçimi gibi konularda kendisinden sonra gelecek şairleri de etkilemiş ve tehlil yazma geleneğini başlatmıştır diyebiliriz. Ahmedî Dîvânı’nın başında yer alan 23 beyitlik kaside, tehlil türünde kaleme alınmıştır. Şiirin makta beyitinden önceki beyitte;

İşitdi Ahmedî'nün Rûh-ı Kuds tehlîlin

Didi ki sihr-i beyân lâ ilâhe illallah Ahmedî (Akdoğan 2002: 4)

denilmektedir. Bu beyitte şair, şiirini tehlil olarak adlandırmıştır.

Bilindiği üzere klasik Türk edebiyatı araştırmaları, büyük oranda metinler üzerinden yapılmakta, eldeki metinler ise ya şairlerin adlandırmalarından ya da araştırmacıların biçim, muhteva ve üsluba yönelik incelemelerinden hareketle bir tasnife tabi tutulmaktadır. Buna göre mesela, bir eser baharı anlatıyorsa *baharnâme/bahariyye*, kışı anlatıyorsa *şitaiye*, bayramı anlatıyorsa *ıydiyye* olarak adlandırılır (Topal 2009: 1010). Dolayısıyla türlerin tespiti ve tasnifi konusunda, ortak bir muhtevaya/yapıya sahip ve belli bir yekûn oluşturan şiirlerin benzeşen yönlerini tespit edip belirtmek, o türü tanımlamaktır diyebiliriz. Bununla birlikte edebi manada türler bahsi oldukça geniş kapsamlıdır ve her tür kendi içinde ayrı bir araştırma konusu yapılabilecek özelliğindedir. Yapı ve içerik özellikleri dikkate alınarak bölümlerine ayrılan türler, henüz çözümlenmemiş bir problem olarak karşımızda durmaktadır (Akkuş 2007: 1-11). Bu problemin kuramsal anlamda bir sonuca ulaşabilmesi için sınırları belirlenerek, tür tartışmalarının başlatılması, örnek metinler ışığında tasnif ve tanımlamaların yapılması gerekmektedir (Canım 2014: 14). Bu bağlamda tevhit ve münacat gibi dini yaşamla ilgili, yaratıcı-kul ilişkisini ifade eden türlerden sayılması gereken tehlilin örneklerle ele alınıp değerlendirilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

I- Tehlil Metinlerinin Muhteva Özellikleri

Bu bölümde tehlillerin konusu üzerine yapılacak bütün tasniflemeler, bulgular ve tespitler, aynı zamanda türün genel bir görüntüsü çıkarmak ve tehlilin tanımını daha sağlıklı yapabilmek için faydalı olacaktır. Ayrıca edebiyat teorisinde türün, edebi metnin yorumlanabilmesi için tespit edilmesi gereken bir araç ve edebiyat

felsefesinin temel problemlerinden biri olduğu (Akkuş 2007: 1-11) düşünülürse, tehlil metinlerinin tasnif ve tarifinin bize Osmanlı şairlerinin zikir ve ibadet hayatları hakkında daha ayrıntılı bir fikir vereceği kanaatindeyiz.

1. Tehlile Davet

Zikir, sözlük anlamı itibarıyla anmak, hatırlamak demektir. Tasavvufî ıstılahta, Allah'tan gayrı her şeyi hatırdan çıkarmak, gafleti izâle etmek şeklinde algılanır. Mutasavvıflara göre bütün canlılar, nefes alıp vermeleriyle, her hareketiyle, dilesinler veya dilemesinler Allah'ı zikrederler (Kara 2008: 530). Zikirde amaç hakikati, yani Allah'tan başka her şeyi unutmaktır. Zikir mutasavvıfın tüm varlığına nüfûz etmeli, ona Allah'tan gayrını unutturmali, böylece hakiki aşka giden yolda ilk adım olmalıdır. (Üstüner 2007: 153). Klasik Türk şiirinde örneklerine sıkça rastladığımız tehlil metinlerinin neredeyse tamamında, tevhit zikri redif olarak kullanılmış; zikrin faziletleri ve övgüsü üzerinde kalem oynatılarak, bu zikir çokça tavsiye edilmiştir.

Tehliline, “Diye durur dil ü cân lâ ilâhe illallah/ Toludur iki cihân lâ ilâhe illallah” diyerek başlayan Ahmedî, şiirde adeta önce kendi nefesine, sonra bütün varlığa -yer, gök, bulut, rüzgar, bitki, hayvan- tevhit zikrini söyletmektedir. Fakat tıpkı Ahmedî'den sonra gelecek olan şairlerde de görüldüğü gibi, bu bölümler döşeme mahiyetinde olmakta, söz dönüp dolaşp tehlilin *tavsiyesi/övgüsü* eksenine oturmaktadır. Birçok tehlilde, “Dilini alıştı, düşürme dilinden, gelin diyelim, meyl idesin, zikr idesin, sıkça tekrar et, âdet et, zikri unutma, su gibi okı, dilinde ola revan, şehadet et” gibi ifadeler kullanılarak türün temel maksatlarından biri, zikrin tavsiyesi icra edilmektedir.

Dilüni lâ-y-ıla illâya 'âdet it ki oldı

Belâdan emn ü emân lâ ilâhe illallâh

Hayât-ı cân gerek unitma zikrin Allah'un

Ki oldı cânlara cân lâ ilâhe illallâh

Şehâdetüni cinân-ıla râst it ki oldı

Kilîd-i bâb-ı cinân lâ ilâhe illallâh

Dilünde eyle revân zikrini Hakk'un ki oldı

Safâ-yı rûh u revân lâ ilâhe illallah Ahmedî (Akdoğan 2002: 4)

İncelemelerimiz doğrultusunda tehlil türünde en çok kalem oynatan şairin Ravzî olduğunu söyleyebiliriz. Ravzî Dîvânı'nın başında bulunan, kaside nazım şekliyle kaleme alınmış şiirin türü tehlildir. Bu kasidenin 27., 28. ve 30. beyitlerinde Ravzî, ilim ve irfan sahibi kişilerle kelime-i tevhit sohbeti yapmayı, Allah'tan gayrı her şeyden uzaklaşarak bir köşeye çekilip kelime-i tevhit zikrini icra etmeyi salık vermektedir:

*Ehl-i 'irfân ile **kılalum gel***

Sohbet-i lâ ilâhe illallâh

Çekelüm gel senünle ey sûfî

Halvet-i lâ ilâhe illallâh

*Kesret-i şugl-ı gayrı **terk it kıl***

Vahdet-i lâ ilâhe illallâh Ravzî (Aydemir 2017: 2)

Ravzî Dîvânı'nın ikinci kasidesi de 65 beyitlik bir tehlildir. Tehlil'de Ravzî, tevhit zikrinin faziletlerini, bu zikrin insana kazandırdıklarını uzun uzadıya anlatarak insanı

bu zikre özendirir ve kasidenin 45. ve 63. beyitlerde kişiyi doğrudan zikir halkasına davet eder:

*Mest-i 'ışk ol **düşürme dilünden***

Sâgar-ı lâ ilâhe illallâh

Gel bu bâzârun ***al*** metâ'ından

Gafer-i lâ ilâhe illallâh Ravzî (Aydemir 2017: 6-7)

Ravzî, murabba nazım şekliyle kaleme aldığı başka bir tehlilinde, zikirden uzak kalmanın sakıncalarını anlattıktan sonra, bu defa kasidelerinden farklı olarak şiirin redif kısmına kelime-i şehâdeti de ilave etmiş ve nefsinin tevhit zikrine teşvik ve davet etmiştir:

*Senünle 'aklun eger Ravzî yâr ise **dâ'im***

Umutma Rabbüni mâni' hezâr ise ***dâ'im***

*Hızâne-i dil ü cân içre var ise **dâ'im***

Bekâ-yı eşhedü en lâ ilâhe illallah Ravzî (Aydemir 2017: 48)

Aziz Mahmut Hüdâyî'nin "**Gelin diyelim** şevk ile/ Lâ ilâhe illallah/Aşk ile sıdk u şevk ile/ Lâ ilâhe illallah" dörtlüğüyle başlayan tehlilinde ise davet, açık ve sade bir üslupla devam eder. Aynı sade ve açık daveti Kâimî de, "**Meyl idesin** zikrine, **turma** getür fikrine, tâ ki **dilün öğren**e, **zikir idelüm** Allah'ı, Hak zikrine **lâyık ol**, gibi ifadeleriyle sürdürür.

Gelin diyelim şevk ile

Lâ ilâhe illallâh

Aşk ile sıdk u zevk ile

Lâ ilâhe illallâh

Açılalım güller ile

Ötelim bülbüller ile

Diyelim pâk diller ile

Lâ ilâhe illallâh

İster isen hayr-ı ezkâr

Durma hemân tevhîde var

Hüdâyî'ye yol soran yâr

Lâ ilâhe illallah Aziz Mahmud Hüdâyî (Tatçı ve Yıldız 2005:15)

Meyl idesin zikrine

Turma getür fikrine

Tâ ki **dilün ögrene**

Lâ ilâhe illallâh

Zikr idelüm Allâh'ı

Rahmet ider vallâhi

Togrı yoldur billâhi

Lâ ilâhe illallâh

Hey 'âşıklar **durunuz**

Hak yolına **yürünüz**

Dost dîdârın **görünüz**

Lâ ilâhe illallah Kâimî (Aydın 2007: 104-106-107)

Nûş kıl her nefesde Nâmî-vâr

Sâgar-ı lâ ilâhe illallah Ahmed Nâmî (Yenikale 2002: 263)

Edirneli Nazmî'nin kaside nazım şekliyle kaleme alınmış bir tehlilinde ise, tevhit zikrinin önemi üzerinde durulur ve tevhit zikrinin sürekli, su gibi okunması gerektiği belirtilir.

Cihâna rahmet iner cümle şâd olur ervâh
Okunduginca ezân lâ ilâhe illallah

Behişt içinde irem dirsen âb-ı kevsere ger
Su gibi okı revân lâ ilâhe illallah

Sa'âdet ehli olaydın safâ-yıla Nazmî
Hemîşe vird-i zebân lâ ilâhe illallah

Kişiyeye vâcib odur anı kendüye bile farz
Dilinde ola her ân lâ ilâhe illallah

Müyesser eyle ilâhî anı ki son demde
Dilimde ola revân lâ ilâhe illallah Edirneli Nazmî (Üst 2011:25)

Nazmî, terci-i bend nazım şekliyle yazdığı diğer bir tehlilinin tekrar beyitlerinde de tevhit zikrine davetini sürdürerek, bu zikrin sürekli dilde olması gerektiğini belirtir. Çünkü ecel her an gelebilir ve son nefesini tevhit zikri ile veren kişi saadete kavuşur. Sa'âdet ana ki son dem müyesser ide İlâh

Dilinde ola revân lâ ilâhe illallah Edirneli Nazmî (Üst 2011: 56)

Şeref Hanım ise,

Eğerci var ise 'aklın başında ey dil ola

Dilinde şâm u seher lâ ilâhe illallah

Ne rütbe mücrim ise son nefesde bula necât

Şeref dir ise eger lâ ilâhe illallah Şeref Hanım (Arslan 2011: 108-109)

ifadeleriyle tevhit zikrinin hayati önemini vurgular, bu zikri son nefeste söylemenin çok büyük bir rütbeye kavuşturucu ve kurtarıcı etkisinden bahseder ve kelime-i tevhati gece gündüz dilden düşürmemeyi öğütler.

2. Tehlilin Tavsifi, Benzetildiği Unsurlar ve Faydaları

Tehlil metinlerinin bir diğer özelliği, Kelime-i Tevhit zikri vasfında, *tavsifi ve tarifi* metinler oluşudur. Nitekim oturmuş bir sistemi, dil ve üslubu takip ederek tehlil literatüre uygun şiirler kaleme almış olan Nâmî, iki tehlilinden birine “Der Tavsîf-i Kelime-i Şerif”, diğerine ise “Eyzan Der-Ta’rîf-i Hû” başlığını koymuştur. Tehlil, Ahmedî’de vahdetin en sağlam delili, meşicde, havrada, kilisede açık ve gizli her yerde duyulan, işitilmesi gereken mübarek bir ses olarak vasıflandırılır. Revânî’de, “behçet, safâ, hubûr, huzûr, sufre-i hân, hisâr-ı emn ü emân, genc-i nihân” gibi ifadelerle tamlama yapılan Kelime-i Tevhit, şüpheleri giderici, zorlukları halledici, huzur, güven ve mutluluk verici, kalbi tatmin edici sıfatlarla zikredilmektedir. Edirneli Nâzmî’de “ferâh, terâh-zedâ, beşîr, delîl-i râh-ı hidâyet, sirac-ı şer’-i mübin, o genci kıldı ‘âyân, bulup şeref anunıla, nişan, ‘inân, hisâr-ı emn ü emân, safâ vü meserret, safâ vü râhat-ı cân, cilâ-yı âyîne-i ‘akl u dâfi’-i gam-ı dil, şifâ-yı haste dilân,” kelimeleriyle birlikte anılan Kelime-i Tevhit’in yine rahatlatıcı, dizginleyici, güven ve mutluluk verici özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Kâimî’de ise, “Sîne dolu nur olur, görmeyenler dûr olur, gönül uçmak hûr olur, her kim dirse kurtılır,” şeklindeki beyanlarla tevhit zikrinin (tehlil) sevinç ve mutluluk verici özellikleri ön plana çıkarılmış, kurtarıcılığında bahsedilmiştir. Ravzî’ye göre, Kelime-i Tevhit zikri sirkî iptal eden, yalan dünyanın gailisini def eden, kalpteki siyah noktayı silen,

kurtuluş ve necat vesilesi olan tılsımlı bir eylemdir, varılabilecek en yüksek rütbe tehlil sancağıdır. Dili bu zikre alışık olan kişi için vahşet yurdu olan bu dünyada korku ve hüzn yoktur. Tehlili kuşanan kişi vakar ve izzet sahibi olur. Övünülecek tek kisve zikir elbisesidir. Bu zikir kaçırılmaması gereken bir fırsattır. Şeref Hanım ise, tehlilinde bu zikri kalp tozunu silen, insanı mahşer günü cezadan kurtaran, iki dünyada terfi ettiren, cennete ulaştıran özellikleriyle anmıştır.

Tespit edilen tehlillerde, Kelime-i Tevhit lafzının *benzetildiği unsurları* sıralamanın tehlil metinlerinin ortak terimlerini ve kelime kadrosunu tespit etmek açısından faydalı olabileceğini düşünmekteyiz. Metinlerde Kelime-i Tevhit lafzının (lâ ilâhe illallâh) benzetildiği unsurlar şunlardır:

Ahmedî (ö. 1413): Havada tayan eden kuş, varak-ı gül, yaz yili, berg-i rezân, lügatta söylenen her bir sözün tek manası, kilîd-i bâb-ı cinân, safâ-yı rûh, sihr-i beyân.

Cem Sultan (ö. 1499): Merhem, şebnem, kadem (ayak, adım), rakam, hâtem (mühür), âlem (dünya), ni'am (nimetler), kalem, alem (nişan, alamet, bayrak), kasem (yemin), kıdem (eskilik, bir işte eski, tecrübeli ve yetkin olmak), kerem.

Mihri Hatun (ö. 1514): Şöhret, sohbet, şerbet, nevbet (davul, mızıkâ) tal'at (yüz, güzellik), humret (kırmızılık), hikmet, heybet, lezzet, ni'met, kisvet (elbise), şefkat.

Revânî (ö. 1523): Cilâ-yı kalb-i cihân, Safâ-yı behcet-i cân, lügâz-güşâ-yı cihân, safâ-yı meclis-i kurb, cemâl-i şâhid-i kuds, huzûr-ı ehl-i dilân, sürûr-bahş-ı zemâne, mübeşşir-i 'âlem, hubûr-ı hûr-ı cinân, hisâr-ı emn ü emân, süvâr, 'inân, nişân, 'inân, ziyâ-yı mihr-i şer'at, şu'â-yı şems-i yakîn, safâ-yı pîr ü cüvân, sufre-i hân, genc-i nihân.

Edirneli Nazmî (1585/86): Terah-zedâ-yı cenân, beşîr-i hûr-ı cinân, meded-i resân-ı cihân, nişân, ‘inân hisâr-ı emn ü emân, ikd-ı lisân, cilâ-yı âyîne-i ‘akl, dâfi’-i gam-ı dil, safâ vü râhat-ı cân, dâfi’-i hüzn, râfi’-i gam, şifâ-yı haste-dilân, su.

Ravzî (ö. 1600?): Cennet, rahmet, heybet, hüccet, (delil) şerbet, haslet (tabiat, mizac), râyet (sancak, bayrak), devlet, lezzet, ni’met, kisvet (elbise), işret (içki, içki içme), haber, kamer (ay), dilber (gönül alan sevgili), siper, şecer (ağaç), semer (meyve), ‘anber (misk kokusu), şeş-per (altı dilimli topuz), Kanber (Hz. Ali’nin sadık hizmetkârı), çenber, şeker, berber, şerer (kivılcımlar), defter, sefer, hüner, matar (yağmur), şeker, zîver (süs), leşker (asker), teber (balta), ahter (yıldız), rehber, hâver (doğu), eser, çâder (çadır), mahşer, mazhar (bir şeyin meydana geldiği yer), haydar (arслан, Hz. Ali), ahker (ateş kuru), ‘ar’ar (dağ servisi), saf-der (düşman saflarını yaran asker), mermer, ma’bed, bihter (iyi olan), yâver, kiber (memleket, ülke), kamer (ay), sâgar (kadeh), lenger (gemileri sabitlemek için denize atılan zincir), Ömer, hem-ser (arkadaş, kafadar), ‘abher (nergis, yasemin), dürer (büyük inci taneleri), gurer (aklık, parlaklık), hancer, minber, ejder, seher, dâver (doğru, adaletli hükümdar), hâver (gün doğusu) nöker, cevher, hüner, gevher, şerer (kivılcım), zerger (kuyumcu), server.

Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1628): Dermân, ihsân, sultân.

Ahmed Nâmî (1673): Dâver, kâfer, kâver, âzer, yâver, sâgar, hançer, cevher, dilber, kişver kevser. Bu kelimeler kelime-i tevhit ile tamlama oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Kâimî (1690/91): ‘Ayn-ı ‘ibâdet, mülkün ıssı, hak yolu, dost, dîdârı, ‘aşk lezzeti, ma’bûd, maksûd, mevcûd, dermân.

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725): Cevher-i zikr, riyâz-ı ma’nânın güli, gülistanun güli, nûr-ı Hak, sırr-ı Hak.

Şeref Hanım (ö. 1861): Şeref Hanım'ın tehlilinde benzetmeler istiare yoluylaadır. “Nefs ü şeytani belinden iki biçer,” denilerek tehlil kötülükleri ortadan ikiye bölen bir kılıca benzetilir; “der-i cinâni açar,” denilerek kilite; “alür behište gider,” denilerek insanı cennete uçuran bir araca; “sipah-ı zenbi kırar,” denilerek günah ordusunu kırıp geçiren bir salgına benzetilir. Tehlil, kazadan emin olmak isteyenler için bir siperdir.

Yukarıdaki dökümden de anlaşıldığı üzere, tehlil metinleri incelendiğinde neredeyse tamamının bir gelenek etrafında kaleme alındığına, tehlilin benzetildiği unsurların dahi benzerlik gösterdiğine şahit olunacaktır. Kelime-i Tevhit zikri, tehlil yazan bütün şairlerce, benzer ya da aynı kelime/ifadelerle, hemen hep derman veren bir ilaca; izzet ve itibar kazandıran bir elbiseye, taca veya nişana; cennet kapılarını açan bir anahtara; kötülüklerle karşı bir sipere, onları kökünden kazıyacak bir silaha; gönlü ferahlatan, ağzı tatlandıran lezzetli bir içki ya da tatlı bir yemişe benzetilmiştir.

Bahsi geçen şiirlerin tamamında bu zikrin *faýdalarına* bolca değinilmiştir. Tehlil yazan klasik Türk şairleri, “lâ ilâhe illallâh” demenin kişiye faydalarını sıralamakla bitirememişlerdir. Örneklerin tamamını burada işlemek makalenin sınırlarını aşacağından, bir fikir vermesi için birkaç örnek verecek olursak:

Hakk'a vâsıl itdürür

Lâ ilâhe illallah

Koyuncıklar gütdürür

Lâ ilâhe illallah

Neyf ü isbât bundadır

Cümle âyât bundadur

‘İlm ü gâyât bundadur

Lâ ilâhe illallah

Cümle hikmet bundadur

Bâkî devlet bundadur

‘İzz ü şevket bundadur

Lâ ilâhe illallah Kâimî (Aydın 2007: 104)

Cilâ-yı kalb-i cihân lâ ilâhe illallah

Safâ-yı behcet-i cân lâ ilâhe illallah

Sürûr-bahş-ı zemâne mübeşşir-i ‘âlem

Hubûr-ı hûr-ı cinân lâ ilâhe illallah

Bekâ-yı devlet-i dünyâ vü ‘izzet-i ‘ukbâ

Hisâr-ı emn ü emân lâ ilâhe illallah

Semend-i ‘izzete oldı süvâr ‘âlemde

Kime ki sundo ‘inân lâ ilâhe illallah Revânî (Avşar 2017: 33-34)

Def' ider harâret-i ma'siyeti

Şerbet-i lâ ilâhe illallah

Gam-ı cürmi ba'îd ider dilden

Kurbet-i lâ ilâhe illallah

Miss-i kalbi ider zer-i hâlis

Haslet-i lâ ilâhe illallah

Giderür dâr-ı vahşetün elemin

Ülfet-i lâ ilâhe illallah

Serde tâc-ı vekâr u 'izzetdür

Kisvet-i lâ ilâhe illallah Ravzî (Aydemir 2017: 1)

3. Tehlilin Övgüsü

Tevhitin Allah'ın birliği ve yüceliği vasfında, bir nevi Yaratıcı methiyesi olduğunu belirtmiştik. Tehlil metinleri ise, doğrudan Kelime-i Tevhit zikrinin, yani tehlilin methidir. Dolayısıyla Yaratıcı'nın övüldüğü metinlerle, "lâ ilâhe illallâh" demenin övüldüğü metinler arasında ince bir nüans vardır ve bu nüans, tehlihi tevhitten farklı bir tür olarak görmemizi kolaylaştırmaktadır. Tespit edilen metinlerde tehlihi birçok açıdan övülmüştür. Bu övgüler, çoğunlukla Kelime-i Tevhit'in vasıflarını tavsif

ederek, zikrin nelere kadir olduğunun anlatılması ve bu zikrin bazı hayati olgulara benzetilmesi vasıtasıyla yapılmıştır. Mihrî Hatun aşağıdaki beyitte Kelime-i Tevhit zikrini övmenin, kişiyi cennete ulaştıracağından bahseder. Beyitten anlaşılacağı üzere tehlil metinlerinin temel gayesi bu zikri övmektir.

İledir bî-gümân behište seni

Midhat-i lâ ilâhe illallah Mihrî Hatun (Arslan 2018: 19)

Niketim tehlil geleneğini başlatan Ahmedî'nin 23 beyitlik kasidesi baştan sona tehlil övgüsünde kaleme alınmıştır:

İşit ki nice ider zerre zerre her mevcûd

Yir ile gökde 'ayân lâ ilâhe illallah

Kulah içindeki sem' ider ü basardığı nûr

Dahî tamardığı kan lâ ilâhe illallah

Bekâ-yı cins-i cemâd oldı vü nebât dahî

Hayat-ı her-hayavân lâ ilâhe illallah

Bu yirde vahşin üni oldı vü hevâda kuşun

Niçe ki ider tayarân lâ ilâhe illallah

Olur sarîr-i kalem yazuda nice kim olur

Oh atsa savt-ı kemân lâ ilâhe illallah Ahmedî (Akdoğan 2002: 3)

Bu minval üzere, Klasik Türk şiirleri içinde tehlil metinlerini incelediğimizde, muhteva açısından tevhitlerden farklı olarak, doğrudan “lâ ilâhe illallah” zikrinin ön plana çıktığı ve bu zikrin *övgüsü* niteliğinde sözler sarf edildiği görülecektir. Her ne kadar tehlil metinleri, yer yer münâcât ve tevbe tarzlarıyla, tevhit ve na’t gibi üst türleri bünyesinde barındırabilse de, daha önce de belirttiğimiz gibi bunlar sadece bir *merâsim* halinde sunulmakta, nihayette -asli unsur ve temel gaye olarak- kelime-i tevhit zikrine ve bu zikrin *övgüsüne/tavsîyesine* dönülmektedir. Şekil özellikleri kısmında değineceğimiz üzere, tehlil metinlerinin birçok şekilde yazıldığı görülecektir. Nazım şekillerinin, redifin ve kafiyenin, hatta aruz vezninin bile muhtevayı etkilediği düşünülürse, tehlil metinlerinde bahsini ettiğimiz bu içerik zenginliği ve farklı türleri bünyesinde barındırması oldukça normal karşılanacaktır. Aşağıda örneğini vereceğimiz Edirneli Nazmî’nin terci-i bend nazım şekliyle yazılan tehlili, bahsettiğimiz durumu açıklayıcı mahiyettedir. Şiir, tavsifi anlatımıyla ve kelime kadrosuyla tevhit üslubunu yakalayan bir giriş yapmakta, tahmit ve salvele ile devam etmektedir. Fakat bunları şair, şiirin de ifadesiyle bir *merâsim* havasında icra etmekte, nazım şeklinin ve redifin de sağladığı kolaylıkla sözü hep kelime-i tevhit zikrine getirmektedir.

Pes ez merâsim hamd-i Hudâ salât-ı resûl

Beyan-ı hâlümüze idelim biz imdi duhûl

Bir işimüz ebedî yok kim ola Hakka yarar

Hemîşe hep yaramaz fi’le oluruz meşgûl

Hemîşe hâlümüz eyvâh zenb-i ‘isyân

Ne hâl ile bulavuz bir huzûr-ı Hakk'a vusûl

Şu denlü bağlamışsuzdur gönül bu dünyaya

Ki olmuşsuzdur ana boynı baglu san bir kul

Umûr-ı âhireti anmazuz bu kalbümize

İdûpdurur şu kadar hâl-i gaflet âh hulûl

Bu hâle itmez isen tevbe vâ y hâlümûze

Bu hâl ile ider isen o âh kabre duhûl

Gelün bu hâlimûze tevbe idelüm imdi

Budur ümîd ki ide tevbemiz İlâh kabûl

Geçep heva vü hevesden dahı gam-ı devre

Hamûl olub tutalım 'uzlet ile künc-i humûl

Dem-â-dem idinelüm dilde zikrümüz tevhîd

Ki her sa'âdet anunla olur karîn-i husûl

Sa'âdet ana ki son dem müyeser ide İlâh

Dilinde ola revân lâ ilâhe illallah Edirneli Nazmî (Üst 2011: 57)

Nazmî, bir kompozisyon havasında lafı şiirin asıl gayesi olan zikrin övgüsü/tavsiyesine getirmekte, bütüncül yaklaşımıyla tavsiyesinin etkisini arttırmaktadır. Görüldüğü üzere, bu ve benzeri bütün şiirlerde kelime-i tevhitin redif olması, muhteva açısından -tevhitlerden farklı olarak- bu zikrin üzerinde durulması ve övgüsünün yapılması bu şiirlere edebi bir tür adını yansıtacak şekilde tehliil (lâ ilâhe illallah zikrini söylemeler) denmesi gerektiğini bir kez daha ortaya

koymaktadır. Türün tarif ve teşekkülü esnasında gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus, daha doğrusu tehlilleri tevhitlerden ayıran başka bir nokta ise, tehlillerin kendisinin başlı başına övgüsünü yaptığı ve tavsiyesini ettiği zikri gerçekleştirmesidir. Dolayısıyla, tehlil metinleri, aynı zamanda bir kelime-i tevhit zikridir ve bu amaçla kaleme alındığı açıktır. Bu şiirler yüksek sesle okunduğu zaman cehrî zikir icra edilmiş olur.

II. Hû Şiirlerinde Tehlil

Bilindiği üzere Arapça'da "hüve" (hû) zamiri, zikir ehli kimseler arasında "Allah" lafzının yerine kullanılabilir. Üçüncü teklik zamiri olan ve Türkçe'de "o" manasına gelen "hû" kelimesi, sûfilerce büyük bir sırda delalet ettiği ve Kelime-i Şehâdet'ten sonra en faziletli zikir olduğu gerekçesiyle sıklıkla tekrar edilmiştir. Dolayısıyla, "Hû, Hû" demek, "Allah, Allah" demektir (Tatçı ve Kurnaz 2007:13). Bu bakış açısıyla bakıldığında, Klasik Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerinde "Hû" zikrini sıklıkla icra ettiği görülecektir. Bu şiirler içinde redifi "lâ ilâhe illâ hû" olanlar, tehlil türüne örnek olarak değerlendirilebilir.

Derûn-ı sıdk ile dil de lâ ilâhe illâ Hû

Beyân-ı Hak ile ey dil de lâ ilâhe illâ Hû

Demâdem sad hezar elhân ile feryâd edip dilden

Bu Gülşenlerde ey bülbül de lâ ilâhe illâ Hû İsmail Hikmetî (Sona 2012: 775)

III. Tehlillerin Şekil Özellikleri

1. Nazım Şekli

Tehliller, kaside, gazel, murabba, terci'-i bend, dörtlük gibi birçok nazım şekliyle kaleme alınabilmektedir. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar değerlendirmeye tabi

tuttuğumuz 23 şiirin, 8'i kaside, 7'si murabba, 1'i gazel, 1'i terci'-i bend ve 6'sı dörtlüktür.

2. Redif

Tehlillerin bütününde redif, "lâ ilâhe illallâh, eşhedü en lâ ilâhe illallâh, lâ ilâhe illa hû, illâ hû" gibi tamamen Kelime-i Tevhit lafzı ve anlamı içerikli cümlelerden oluşmaktadır. Burada kafiye ve rediflerin şiiri büyük ölçüde kendi ses ve anlam çerçevesi etrafında şekillendirdiği (Aydemir-Çeltik 2012: 1) düşünülürse, tehlil metinlerinin zikir endeksli portresi bir kez daha görülecektir. Diğer bir yandan redifi belirleyen tür/konudur. Özellikle kelime seviyesindeki rediflerle metnin anlamı arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir (Macit, 1996: 88).

3. Vezin

Aruz vezni ile yazılan tehlillerin tamamında, ya müctes bahrinin Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (* - * - / ** - - / * - * - / * * -) vezni; ya da hafif bahrinin Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (* * - - / * - * - / * * -) vezni kullanılmıştır. Hece vezni ile yazılan tehlillerden ise 5'i 7'li hece, 1'i ise 8'li hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır.

4. Ahenk

Tehlil metinlerinde ahenk unsuru, redifler ve redifler ile yapılan tamlamalar sayesinde oluşur. Zikrin görünen esprisinin bazı kelime/cümle gruplarının tekrarı olduğu düşünülürse, tevhit zikrinin redif olarak kullanılması şiire doğal bir ahenk katmaktadır denilebilir. Ayrıca bu durum tehlillere, ahengin alt şubeleri olan paralelizm ve armoniyi de kazandırarak şiirin göze ve kulağa hoş gelmesini sağlamaktadır.

4.1. Paralelizm

Paralelizm özetle, şiir dilinde beyiti oluşturan mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve mütevâzin kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışını ifade eden bir terimdir (Macit 1996: 59). Bu durum, tehlilleri tevhitlerden ayırt edici bir başka özellik olarak görülebilir. “Bütün klasik edebiyatlarda olduğu gibi divan şiirinde de şairler, dahil oldukları geleneğin estetik nizamına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bakımdan divan şiirinde kafiye ve redif gibi unsurların kullanımını büyük ölçüde geleneği belirler.” (Macit 1996: 84) Keza, tehlillerin hemen hepsinde, rediften önce gelen ve kafiyeyi de içinde barındıran kelimeler “faal”, “fa’let”, “fial”, “fi’let”, gibi vezinlerle oluşturulmuş kelimelerden meydana gelmektedir. Bu kelimelerin alt alta gelmesiyle bir paralelizm, doğal olarak geleneğin yansıması bir ahenk oluşturmaktadır. Ahmedî’de faal kalıbında “keman, zeban, revan, hazân, vd,” Cem Sultan’da, faal kalıbında “kalem, alem, kasem, vd,” Mihri Hatun’da, fa’let kalıbında “şöhret, sohbet, şerbet, vd,” Şeref Hanım’da, yine faal kalıbında “keder, seher, peder, vb” gibi kelimelerin kafiyeyi de içinde barındıracak şekilde alt alta gelerek bir paralellik oluşturması ahengi oluşturan unsurlarından yalnızca birkaçıdır. Aşağıdaki örneklerde, beyitlerin ikinci mısraları “fa’al”, “fa’let”, “fi’let”, kalıplarıyla yazılmış kelimelerden biriyle tamlama oluşturmuş Kelime-i Tevhit lafzından ibarettir.

Zahm-ı küfre odur şifâ-yı ebed

Merhem-i lâ ilâhe illallah

Dil-ü cân bağıcı kılar tâze

Şebnem-i lâ ilâhe illallah

Kim olursa olur Hudâ'ya karîb

Hemdem-i lâ ilâhe illallah

Sahn-ı cânâ safâ virür irse

Kadem-i lâ ilâhe illallah Cem Sultan (Ersoylu 1981: 30)

Toyurur halkı hân-ı rahmetle

Ni'met-i lâ ilâhe illallah

Cân dimâğın tolu mükerrer ider

Lezzet-i lâ ilâhe illallah

Ehl-i tevhîde tâc u devletdir

Kisvet-i lâ ilâhe illallah Mihrî Hatun (Arslan 2018: 19)

4.2. Armoni

Tehlillerin en belirgin özelliklerinden biri de yoğun bir armoniye sahip olmalarıdır. Bu şiirlerin her şeyden önce birer zikir metinleri oluşu, zikir *övgüsü/tavsiyesi* endeksli konuları bu *armoni*yi beslemektedir. *Armoni*yi sağlayan unsurlar, *aliterasyon* ve *asonans* olmak üzere iki alt başlık altında incelenebilir (Macit, 1996:

71). *Aliterasyon*, beyit içinde aynı ünsüzlerin tekrarlanması vasıtaıyla oluşan ahenktir; *asonans* ise, bu ahengin ünlü harflerin tekrarıyla oluşturulmuş şeklidir denilebilir. Aşağıdaki üç farklı tehlilin matla beyitleri, tehlillerdeki *paralelizm ve armoniye (aliterasyon/asonans)* örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, bu örneklerin benzerleriyle, hemen her tehlil metninde karşılaşılacaktır.

Ferah-fezâ-yı revân lâ ilâhe illallah

Terâh-zedâ-yı cenân lâ ilâhe illallah

Edirneli Nazmî (Üst 2011:24)

Diye durur dil ü cân lâ ilâhe illallah

Toludur iki cihân lâ ilâhe illallah

Ahmedî (Akdoğan 2002:3)

Cilâ-yı kalb-i cihân lâ ilâhe illallah

Safâ-yı behçet-i cân lâ ilâhe illallah

Revanî (Avşar 2017: 33)

IV. İncelenen Tehlil Kayıtları

Şair	Nazım Şekli	Bent/Beyit/Kita Sayısı	Aruz Vezni
Ahmedî (ö. 1413)	Kaside	23 Beyit	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Cem Sultan (ö. 1499)	Kaside	17 Beyit	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Mihri Hatun (ö.1514)	Kaside	20 Beyit	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
Revânî (ö. 1523)	Kaside	19 Beyit	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Edirneli Nazmî (ö.1585/86)	Kaside	21 Beyit	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Edirneli Nazmî	Tercî'-i Bend	5 Bend	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Ravzî (ö. 1600)	Kaside	33 Beyit	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
Ravzî	Kaside	65 Beyit	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
Ravzî	Murabba	5 Kıta	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Ravzî	Murabba	5 Kıta	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Ravzî	Murabba	9 Kıta	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Ravzî	Murabba	7 Kıta	Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün
Aziz Mahmut Hüdâyî (ö. 1628)	Dörtlük	7 Kıta	8'li Hece ölçüsü

Ahmed Nâmî (ö. 1673)	Gazel	7 Beyit	Fe'îlâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
Kâimî	Dörtlük	10 Kıta	7'li Hece
Kâimî	Dörtlük	9 Kıta	7'li Hece
Kâimî	Dörtlük	8 Kıta	7'li Hece
Kâimî	Dörtlük	7 Kıta	7'li Hece
İsmail Hikmetî (ö. 1773)	Murabba	5 Kıta	Mefâ'ilün Feilâtün Mefâ'ilün Feilün
Ahmed Nâmî	Murabba	5 Kıta	Fe'îlâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1725)	Murabba	7 Kıta	Fe'îlâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
Raûfî Ahmed Efendi (ö. 1757)	Dörtlük	9 Kıta	7'li Hece
Şeref	Kasîde	15 Beyit	Mefâ'ilün Feilâtün Mefâ'ilün

Hanım (ö. 1861)			Feilün
--------------------	--	--	--------

SONUÇ

- Tehlil metinleri, tevhitlerden farklı olarak doğrudan Kelime-i Tevhit zikrinin, yani tehlilin övgüsüdür. Dolayısıyla, “lâ ilâhe illallâh” demenin övüldüğü metinler ile Yaratıcı övgüsünde kaleme alınan tevhitler arasında nüans farkı vardır ve bu nüans, tehlili tevhitten farklı bir tür olarak görmemizi kolaylaştırmaktadır. Tespit edilen metinlerde tehlil birçok açıdan övülmüştür. Bu övgüler, çoğunlukla Kelime-i Tevhit’in vasıflarını tavsif ederek, zikrin nelere kadir olduğunun anlatılması ve bu zikrin bazı hayati olgulara benzetilmesi vasıtasıyla yapılmıştır.
- Tehlil şiirleri incelendiğinde, Kelime-i Tevhit zikrinin (lâ ilâhe illallâh, lâ ilâhe illâ hû, eşhedü enlâ ilâhe illallâh vd.) redif olarak kullanıldığı, bu vasıtayla bizzat tevhit zikrinin icra edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu şiirler aynı zamanda birer zikir metinleridir.
- Tehliller Kelime-i Tevhit zikri vafında, tavsifi ve tarifi metinlerdir. Ayrıca örneklerin tamamında kişi bu zikre davet edilir.
- Belli bir gelenek etrafında kaleme alınan ve bir türün teşekkül etmesini sağlayan bütün değişenleri bünyesinde barındıran tehliller, ya müctes bahrinin “Mefâ’ilün Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün” vezni; ya da hafif bahrinin “Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün” vezni ile yazılmışlardır. Hece vezni ile yazılan tehlillerin ise neredeyse tamamında 8’li hece kullanılmıştır.

- Tehliller lafız ile ilgili sanatlar noktasında da ortak bir çizgi takip etmiştir. İncelenen metinlerin tamamı yoğun bir ahenge sahiptir. Metinlerdeki bu ahenk çoğu defa paralelizm, armoni, aliterasyon ve asonans gibi sanatsal unsurlarla beslenir.
- Bütün bu ortak noktalar göz önünde bulundurulduğunda, Kelime-i Tevhit zikri (lâ ilâhe illallâh vd.) konulu şiirlerin bir edebi tür adını karşılayacak şekilde *tehlil* olarak anılması ve bu başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Bismillâhı redif olarak kullanan besmelenâmeler, elhamdülillâhı redif olarak kullanan tahmidler, Kelime-i Tevhit zikrini redif olarak kullanan tehliller başta olmak üzere, Allah, sübhanallâh vb. gibi kelimeleri redif olarak kullanan şiirler incelendiğinde, bunların aynı zamanda birer zikir metinleri olduğu görülecektir. Bu bakış açısıyla sözü edilen metinler yeniden gözden geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Yaşar (Erişim Tarihi: 10.03.2020). *Ahmedî Dîvânı*. Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>
- Akkuş, Metin (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Akkuş, Metin (2000). "Osmanlı Kültürünün Tanıtılmasında Edebi Türlerin Önemi". *TAED*. 14, Erzurum.
- Arslan, Mehmet (2011). *Şeref Hanım Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (Erişim Tarihi: 10.03.2020). *Mihri Hâtun Dîvânı*. Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>
- Aydemir, Yaşar ve Halil ÇELTİK (2012). *Kafiyenin Şiiri Şiirin Kafiyesi: Divan Şiirinde Kafiye Hünerleri*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Aydemir, Yaşar (Erişim Tarihi: 10.03.2020). *Ravzî Dîvânı*. Ankara.
Ankara.<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0>
- Aydın, Mehmet Uğur (2007). *Kâimî Dîvânı: Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*. Uludağ Ü., SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Avşar, Ziya (Erişim Tarihi: 10.03.2020). *Revânî Dîvânı*. Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>
- Batıslam, H. Dilek (2016). *Divan Edebiyatı Bahçesinden: Örneklerle Türler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Canım, Rıdvan (2011). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Cebeci, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Ersoylu, Halil (1981). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı 1*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Gökalp, Haluk (2016). *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*. Ankara: Kesit Yayınları.

İpekten, Haluk (2010). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları.

İsen, Mustafa ve Muhsin Macit (1992). *Türk Edebiyatında Tevhidler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kemikli, Bilal (2000). *Sun'ullâh Gaybî Dîvânı: İnceleme-Metin*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Mermer, Ahmet ve Neslihan KOÇ (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pala, İskender (2008). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Rasim Efendi, Seyyid Mustafa (2008). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü: İstîlâhât-ı İnsan-ı Kâmil*. haz. İhsan Kara. İstanbul: İnsan Yayınları.

Macit, Muhsin (1996). *Divân Şiirinde Aheng Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sona, Fatih (2012). *İsmail Hikmetî ve Dîvânı*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şayin, Esra (2018). *Raûfî Şeyh Seyyid Ahmed Divanı: İnceleme Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tarlan, Ali Nihad (2018). *Divan Edebiyatında Tevhidler ve Muamma*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Tatçı, Mustafa ve Musa Yıldız (2005). *Aziz Mahmut Hüdayi Divan-ı İlahiyat: Tıpkıbasım ve Çeviri*. Ankara: Kitabevi Yayınları.

Topal, Ahmet (2009). "Klasik Türk Şiirinde Tuğra Ve Bir Edebi Tür Olarak Tuğraiyye". *Turkish Studies*, 4/2, 1008-1024.

Tatçı, Mustafa ve Cemal Kurnaz (2007). *Türk Edebiyatında Hû Şiirleri*. İstanbul: Keşkül Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1996). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Uzun, Şerife (2013). *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Üst, Sibel (2011). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üstüner, Kaplan (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Yayınları.

Yenikale, Ahmet (2002). *Ahmed Nâmî Dîvânı ve İncelemesi*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yurtsever, Murat (1990). *İsmâil Hakkî Bursevî Dîvânı: İnceleme- Metin*. Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Journal of Turkish Language and Literature

Volume:6, Issue4, Autumn 2020, (958-987)

Doi Number: 10.20322/littera.740795